

A Tanácsköztársaság görbe tükre*

Csunderlik Péter, a forradalmi évek fiatal, de már ismert és elismert kutatója érdekes feladatra vállalkozott: megeleveníteni a magyar Kommün képét a rá következő évtized hazai pamflet- és emlékezésirodalmában. Ez a tükör görbe tükör; nem lehet más, hiszen a tárgyalt írások szerzői nem törekedtek objektivitásra, céljuk a propaganda, a befeketítés, esetleg a kimagyarázás, az emlékező szerepének felnagyítása vagy bagatellizálása. Objektivitásra a szerző törekszik, amennyiben az ismertetett szövegeket megjelenésük időpontja, körülményei, írójuk esetleges szerepe és szándéka szerint mutatja be. Célját elérte, a munka tükrözi a kor bonyolultságát, indulatait, a közlelől látás korlátait.

A témából adódik fő problémája: nehéz pontosan megvonni határait. Ez már a címben is megmutatkozik, amennyiben a „korai Horthy-korszak” szerepel időhatárként, bár a felvonultatott pamfletek stb. jó harmada Horthy kormányzóvá választása előtt jelent meg. A húszas évek végén közzétettekre viszont már nem illik. Bonyolultabb határkérdés, hogy mit tekintünk pamfletnek – erre nincs szabály. Nem a teljességet kérem számon, hanem azt, hogy a szerző kizárt a körből igényesebb, pamfletté nem degradálható írásokat; ami érthető, csakhogya a kutatásba bevont szerzők ezeket ismerték, esetleg felhasználták, de mindenesetre

* CSUNDERLIK Péter: *A „vörös farsangtól” a „vörös tatárjárásig”. A Tanácsköztársaság a korai Horthy-korszak pamflet- és visszaemlékezés-irodalmában.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2019. 365 p.

hatással lehettek rájuk, akár iránymutatóak is voltak – továbbá a kortárs olvasó ismerhette őket, a mai olvasó nem feltétlenül.

Nem a tárgyalt írások körének megvonását kívánom kifogásolni, hanem hasznos lehetett volna egy olyan bevezető fejezet, amely legalább röviden kitér az olyan fontos korabeli publicisztikákra, tanulmányokra, amelyek formálták a kor eszmevilágát, s így természetesen hatottak a tárgyalt írások nagy részére. Mint például Szabó Dezső vezércikkei a *Virradatban*, a *Pardon* rovat, Bajcsy-Zsilinszky és mások cikkei, másrészt a Gratz Gusztáv, illetve Huszár Károly által szerkesztett tanulmánykötetek, vagy az *Öt év múltán* című októbrista tanulmánykötet. Berzeviczy Albert vagy Szterényi József tüzszélményei nem kevésbé érdekesek az ismertettekénél csak azért, mert nem pamfletként, hanem könyvrészletként jelentek meg. Bár teljességre nem törekedhetett, jelentősége miatt is idetartozna például Wiesenberger Vilmos szakszervezeti vezető emlékezése.¹

Fontos érdeme Csunderlik könyvének, hogy miután legnagyobb részben elfogult, sokszor rágalmozó pamfleteket ismertet, felméri ezek valóságtartalmát. Ezzel helyreigazítja az emigráns, majd második világháború utáni marxista irodalom túlzásait is, és pótolja azok elhallgatásait, említésük nélkül, mondhatni indirekt módon. Így értékes útmutatást ad a mai olvasónak, aki nem mérheti fel a Tanácsköztársaság-ellenes vagy Tanácsköztársaság-párti írások valóságtartalmát; mivel nemcsak leírja a rágalmakat vagy „jóindulatú” túlzásokat, de leméri valóságtartalmukat is, így mintegy közli az olvasóval, mit higgyen el, mit ne. Olyan vitatott témákban mutatja tehát ki a pontos igazságot, mint a „zsidókérdés”, az egyházellenes intézkedések, a „vörösterror”, a „fehérpénz”, a hibás parasztpolitika, az ellenforradalmi mozgalmak valós méretei (vagyis eltúlzásuk mindkét oldalról), és így elválasztja a valós bírálatot az alaptalan vagy túlzó rágalmaktól. Ezáltal célkitűzésétől, témájától mintegy függetlenül jelentősen hozzájárul a Kommün történetének valós bemutatásához.

¹ WIESENBERGER Vilmos: Az Abonyi utcai értekezletek. *Typographia*, 1919. október 17., október 24.

Azt persze nem kívánhatjuk meg a szerzőtől, hogy egyenként vizsgálja minden idézett állítás valóság tartalmát. Így Sasvári Nagy Olivér állítását, hogy Cserny József bűncselekményért öt évet ült börtönben; nem járhatott utána annak: tényleg ült-e, és pontosan mennyit. Míg a felhasznált pamfletek többsége kiemeli a bűnözők jelenlétét a forradalomban, Dietz rendőrfőkapitány szakmája védelmében tagadja ezt.

Csunderlik tematikus felosztás szerint ismerteti a pamfletek, emlékezősek tartalmát. Ez célszerű, de talán nehezen áttekinthető és helyenként elkerülhetetlen ismétlésekkel jár. Egyben típusok szerint is csoportosítja az emlékezőket. Vannak „belső ellenállók”, akik hivatalt viseltek a forradalomban, s azzal mentegetődznek, hogy felléptek a terror és a hibák ellen, mint a szociáldemokrata Weltner Jakab és Göndör Ferenc. Kiss Ferenc posta-főigazgató, azt bizonygatva, hogy ő csak hasznos munkát végzett, egyenesen kikel azok ellen, akik passzívan félreálltak, s erre büszkén bírálják a cselekvőket, mint a „kerítés mögül ugató ebek” (38.).

Vannak a magyarázkodók, mint Orbók Attila, aki Károlyi Mihály fizetett hívéből lett ellensége, de már előbb finoman szólva kettős szerepet játszott, tehát volt mit kimagyaráznia. Csizmadia Sándor, a munkásmozgalom régi, de addigra kiöregedett harcosa, aki néhány napra lett népbiztos, bizonyára csak ismert nevéért – de részeg botrányai miatt hamar le kellett váltani. Buza Barnának és „nagyatádi” Szabó Istvánnak nem volt ugyan szerepe a Tanácsköztársaságban (bár utóbbi passzív résztvevője a Berinkei-kormány utolsó, a hatalmat átadó ülésének), de a szocializálás ellenségei már az ő radikális földreformprogramjaikat is úgy tekintették, mint a magántulajdon elrablásának kezdetét. Mindenesetre szükségesnek tartották, hogy védőiratokat jelenítsenek meg.

Számos emlékiratíró emeli ki a szociáldemokrácia külön felelősségét a Tanácsköztársaság kikiáltásában, a szélsőjobboldali szerzőktől kezdve a polgári demokrácia fenti híveiig. Utóbbiak közül Alföldi Dávid egri ügyvéd írása nem szerzője személye miatt érdemel külön említést, hanem mert már 1919-ben rámuta-

tott arra a körülményre, amit a történetírásban is csak újabban említenek jelentőségének megfelelően.

„Alföldi olvasatában – írja Csunderlik – az MSZDP »hatalomvágyó« vezetői azért játszottak össze a kommunistákkal és puccsolták meg Károlyi Mihályt, mert tudták, hogy a tavaszra kitűzött nemzetgyűlési választáson nem tudnak többségre szert tenni.” (45.)

Részletesen foglalkozik a könyv a nagyszámú ellenforradalmi memoárral, amelyek szerzői az ellenállás dicsőségét vindikálják maguknak. Csunderlik valós méretükre redukálja a felnagyított ellenforradalmi mozgalmakat. (Ezt a jelenséget a közelműltből is ismerhetjük...) Külön figyelmet kapnak a jelentős ellenforradalmárok: Gömbös Gyula, Kerecseny János, Dietz Károly és mások. Itt is hiányolnám, hogy nem történik utalás arra, aki nem pamfletben, hanem kétkötetes könyve fejezeteként ismerteti ellenforradalmi élményeit (Batthyány Tivadar). Friedrich István nem írt memoárokat, éppen ezért fontos híve, Wagner Károly „Egy ellenforradalmár” álnéven megjelentetett pamfletjének ismertetése. Annál inkább, mert konkrét politikai célt szolgált: akkor jelent meg, amikor Friedrich még vezető politikusként való visszatérésre törekedett, ellenségei pedig éppen ezért támadták.

Az aktív ellenforradalmárok sorában fontos Gömbös Gyula rövid emlékezése.² A feldolgozott írások nagy részével együtt Gömbös mindkét forradalommal foglalkozik. Tömör füzetének lényege: a legjobb esetben káros álmodozók, akik nem értették meg, hogy „a magyarság jövőjét csak az önálló magyar nemzeti hadsereg biztosíthatja”. A Horthy-rendszer egyik főszereplője már ekkor szélsőséges antiszemita volt. Szerinte a Kommün fő okozója a „zsidó nemzetiség”, bukásának oka pedig az, hogy a zsidók destruktívak, nem rendelkeznek államalkotó képességgel. Ezzel Csunderlik utal arra, hogy az antiszemitizmus kezdettől a Horthy-rendszer lényegéhez tartozott, már a Bethlen-érában is.

Az ellenforradalmi korszak másik vezető politikusa, Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszter viszont főleg azt igyek-

² GÖMBÖS Gyula: *Egy magyar vezérkari tiszt bíráló feljegyzései a forradalomról és ellenforradalomról*. Budapesti Hirlap nyomda, Budapest, 1920. (Új kiadásban: Attraktor, Budapest, 2017)

szik bizonyítani memoárjában, Buzához és Szabó Istvánhoz hasonlóan, hogy a szociáldemokraták felelőssége nem kisebb a kommunistákénál.

Számos emlékezés foglalkozik az ellenforradalmi mozgalmakkal, s azokban az emlékező fontos vagy eltűzött szerepével. Az önigazolás sajátos esete Hajós Jenő bécsi követségi tisztviselőé, aki azzal menti részt *nem* vételét a bécsi ellenforradalmi szervezkedésben és annak fő cselekményében, a követségen tárolt nagy pénzüsszeg elrablásában, hogy leszólja az akciót.

Sok visszaemlékezés foglalkozik szerzője személyes sérelmeivel. Az újságírók emlékezéseinek nagy számát – és szubjektivitását – magyarázza szerzői foglalkozása; írni tudó emberekről lévén szó, ezek sokszor érdekesekek, joggal bírálják a demokratikus lapok felesleges betiltását.

Nem kerülhette meg Csunderlik, hogy részletesen foglalkozzon Tormay Cécile *Bujdosó könyvével*, nem jelentősége, hanem ismertsége okán. Hiszen az annak idején és újabban ismét agyonreklámozott „naplót” sokan olvasták. Kimutatja, hogy az *álnapló*, hiszen szerzője nem is tartózkodott az események helyszínén, hallomásból ismert eseményeket vagy álhíreket ad elő, naplószerűen kiszínezve. Mint szépirodalomnak tekintett mű nem is tartozna ide, de azért is hasznos volt foglalkozni vele, mert Tormay és más szereplők rágalmazó írásait bizonyos körök a rendszerváltás után siettek újra kiadni, persze elemzés, cáfolat nélkül.

Lipthay Olga 1923-as „leleplező” cikksorozata talán azért érdemesült itt méltatásra, mert túltesz minden rágalmazáson, a maga nemében. A kortársak szerint elmebeteg Lipthay a szokványos vádakat überelve azzal vádolja többek mellett Károlyi Mihályt és Kun Bélát is, hogy a Habsburgok ügynökei. A Habsburgok pedig megelőzték a Tanácsköztársaság szocializálásait – a törökök kiűzése után felállított, a régi adománylevelek híján a nemesi birtokokat császári kézbe vevő Újszerzeményi Bizottsággal (Neoquistica Commissio).

Gömbös híve, Szemere Béla kórházigazgató viszont a fajegységügy nevében óvott röpiratában, a zsidók mellett, az „elme-

fogyatékosoktól”, akik szerinte Tisza Istvántól Károlyi Mihályig ellepték a magyar politika elitjét.

A katonai visszaemlékezések közül kiemeli Kratochvil Károly (a Székely Hadosztály parancsnoka) és Julier Ferenc (a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke, Kassa visszafoglalója) memoárjait. Megjegyezném, hogy ilyen emlékezés sajnálatosan kevés jelent meg a téma fontosságához képest, de érthető módon: azok, akik a Nemzeti Hadseregben folytathatták katonai karrierjüket, inkább hallgattak, bár idetartozhatna Lakatos Géza 1944-es miniszterelnök és Andorka Rezső tábornok 1921-ben megjelent emlékezése³ – ám ezt tanulmánykötet közölte. Julier és Kratochvil forrásértékű munkájának közös vonása, hogy vitatott szerepük miatt mentegetőzni kényszerültek. Gyurócsik Jászay Mihály ezredes pamfletjét viszont az ismeretlenség homályából ásta ki a szerző.⁴ Az ezredes nem szégyelli harcait a Vörös Hadseregben, és elítéli Kratochvil fegyverletételét.

Csunderlik külön foglalkozik a pamfletirodalom szimbolikájával. Mint a nemzetközi irodalom jó ismerője ezt be is ágyazza az általa stratégiai metaforáknak nevezett módszerek elemzőinek példatárába.

Nem kerüli meg az antiszemitizmus kérdését, részletesen ismerteti annak főbb megjelenési formáit, kitér azokra az írásokra, amelyek már az őszirózsás forradalomban is döntőnek találják a zsidóság szerepét, s röviden utal a forradalomtól távol álló zsidó polgárság védekezésére a „faji” általánosításokkal szemben (Székely Sámuel, Krausz Vilmos). A tények ismertetése mellett a probléma elemzésébe nem megy bele, mert az már nem is a pamfletirodalom tárgya. (Ilyen lenne a zsidó polgárság, hadiipar, tartalékos tisztek szerepe a háborúban, vagy a zsidó származású népbiztosok közismert arányának említése mellett az összehasonlítás a zsidó származásúak arányával például a háborús Tisza-kormány miniszterei között – 30%.)

³ LAKATOS Géza–FLEISCHHACKER Rezső: A főhadiszállás. In: GRATZ Gusztáv (szerk.): *A bolsevizmus Magyarországon*. Franklin Társulat, Budapest, 1921. 291.

⁴ GYURÓCSIK JÁSZAY Mihály: *Tanulmányok és igazságok a közelműltből*. k. n., Nagykanizsa, 1926.

Kár, hogy Csunderlik nem foglalkozik többet azokkal a kortárs írásokkal, amelyek éppen azt gúnyolják, ami a Tanácsköztársaság világából biztosan maradandó; a nemzetközi szakirodalomban általánosan elismert képzőművészeti alkotásokkal (plakátok), az akkor újszerű, modern költészettel, irodalommal, amely a forradalom sok hívét is megbotránkoztatta. Ezért is sajnálatos, hogy az egyébként dicséretes munkát végző kiadó az egyik legismertebb plakát izléstelen karikatúráját választotta borítónak.

Csunderlik új könyve reményt ébreszt a recenzensben, hogy a magyar történetírás végre túllép az egyoldalú, érte vagy ellene szemléleten: az objektivitás felé.

Hajdu Tibor